

Οι Ολοκληρωμένοι Αναδασμοί ως Εργαλείο Σχεδιασμών Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης των Ορεινών Περιοχών στα Χρόνια της Πολυδιάστατης Κρίσης

Ε. Μιχαηλίδου, Γεωπόνος, MSc «Περιβάλλον και Ανάπτυξη» του Ε.Μ.Π., Υπ. Δρ. Ε.Μ.Π.

Δ. Ρόκος, Ομότιμος Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας (ΜΕ.Κ.Δ.Ε.), Ε.Μ.Π.

Περίληψη

Η πολυδιάστατη χρηματοπιστωτική, οικονομική, αλλά το κυριότερο, πολιτική, πολιτισμική, κοινωνική και ηθική κρίση που μαστίζει τη χώρα μας – και όχι μόνο – τα τελευταία χρόνια, έχει, μεταξύ άλλων, ως αποτέλεσμα ακόμα και την αναγκαστική επιστροφή ή τη συνειδητή μετακίνηση πολλών συμπολιτών μας προς την περιφέρεια σε αναζήτηση εργασίας και ενός καλύτερου και ποιοτικότερου επιπέδου διαβίωσης.

Ιδιαίτερα όταν πρόκειται για ορεινές περιοχές, οι άνθρωποι αυτοί βρίσκονται αντιμέτωποι με πληθώρα κοινωνικών και τεχνικών προβλημάτων, τα οποία εστιάζονται κυρίως στην έλλειψη θεμελιακής σημασίας υποδομών παιδείας, υγείας, πολιτισμού, συγκοινωνιών, επικοινωνιών κ.λπ.

Ειδικά όσοι επιλέξουν να ασχοληθούν με τον νευραλγικής σημασίας για τις ορεινές περιοχές πρωτογενή τομέα παραγωγής, έχουν να αντιμετωπίσουν τις ακραίες κλιματικές συνθήκες, το υψηλό και ραγδαία εναλλασσόμενο τοπογραφικό ανάγλυφο και τους αυξημένους κινδύνους από φυσικές καταστροφές. Την κατάσταση αυτή έρχεται να επιδεινώσει ο μικρός, κατακερματισμένος και διάσπαρτος γεωργικός κλήρος ο οποίος δυσχεραίνει ακόμα περισσότερο τις γεωργικές εργασίες, ανεβάζει το κόστος παραγωγής και επηρεάζει αρνητικά την ποσότητα και οριακά ενδεχομένως και την ποιότητα της παραγωγής.

Η εφαρμογή νομοθετημένων μέτρων ακούσιων και εκούσιων αναδασμών σύμφωνα με τα ισχύοντα όλα αυτά τα χρόνια, αλλά και τα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης, απέτυχαν αφενός να αναδιαρθρώσουν, έστω και μόνο σε ποσοτικό επίπεδο, το σύνολο των γεωργικών εκμεταλλεύσεων της χώρας, αλλά ακόμα και στο μικρό ποσοστό των εκμεταλλεύσεων στις οποίες εφαρμόστηκαν αναδασμοί, δεν λήφθηκαν τα κατάλληλα μέτρα ώστε αυτές να παραμείνουν ενιαίες και στο μέλλον και συνεπώς να καταστούν παραγωγικότερες και ικανές να κρατήσουν τον πληθυσμό στον τόπο του.

Η εμπειρία έχει αποδείξει επομένως, ότι για την αντιμετώπιση του σημαντικού αυτού προβλήματος –και ιδιαίτερα στις ορεινές περιοχές– χρειάζονται ολοκληρωμένες διεπιστημονικές προσεγγίσεις, οι οποίες πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαιτερότητες του φυσικού, πολιτισμικού και δομημένου τους περιβάλλοντος, να αποφασίζονται και να διεξάγονται από τις ίδιες τις τοπικές κοινωνίες με βάση τις ανάγκες, τις δυνατότητες και τους περιορισμούς τους, ώστε να αποτελούν ασφαλές θεμέλιο των απαραίτητων αναπτυξιακών πολιτικών.

Προς την κατεύθυνση αυτή θα μπορούσαν να συμβάλουν ουσιαστικά οι Ολοκληρωμένοι Αναδασμοί (Integrated Land Consolidation). Οι Ολοκληρωμένοι Αναδασμοί ως αντίληψη, θεωρία και πράξη διευρύνουν και ολοκληρώνουν τη διαδικασία αναδιάρθρωσης και αναδιανομής των Μοναδιαίων Ιδιοκτησιών / Χρήσεων Εκμεταλλεύσεων Γης (ΜΙΓΕΧ), για την καλύτερη, αποδοτικότερη, και δικαιότερη αξιοποίησή της. Πρόταγμα τους γι' αυτό αποτελεί η αντίληψη της γης, του πολυτιμότερου δηλαδή, μη ανανεώσιμου και μη αναπαραγόμενου φυσικού διαθεσίμου, ως "όλου", το οποίο είναι διαλεκτικά δεμένο σε κάθε φάση της ιστορίας με τα συγκεκριμένα ανθρώπινα διαθέσιμα, τις θεμελιώδεις αξίες, αρχές και επιλογές τους, τις πραγματικές και τις "δυνάμει" δυνατότητές τους (παιδεία,

έρευνα, τεχνολογία, εργασία, παραγωγή), τη μέση κοινωνική τους συνείδηση και την κοινωνική τους δυναμική.

Μεθοδολογική υποδομή των Ολοκληρωμένων Αναδασμών συγκροτούν οι Ολοκληρωμένες Αποδόσεις (Integrated Surveys), μ' άλλα λόγια η ολοκληρωμένη γνώση της δυναμικής της κάθε φορά φυσικής και κοινωνικοοικονομικής τους πραγματικότητας και αντικειμενικό τους σκοπό η βέλτιστη συμβολή τους στην ανάληψη ελεύθερων τοπικών, συνεταιριστικών, συλλογικών, εναλλακτικών πρωτοβουλιών και δράσεων στην κατεύθυνση της Αξιοβιώτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξής τους (Worthliving Integrated Development), η οποία θα μπορεί να κρατά ενεργή, ζωντανή, δημιουργική και παραγωγική την περιφέρεια και ιδιαίτερα τις ορεινές περιοχές.

Και αυτό επιτυγχάνεται με την επέκταση των παραγωγικών αναφορών τους, πέρα απ' την καλλιεργήσιμη γη, τα λιβάδια και τους ιδιοκτήτες τους (δημόσιοι και κοινωνικοί φορείς - δήμοι, εκκλησία, μοναστήρια-, ενεργοί αγρότες και επιστήμονες, δημιουργοί, επαγγελματίες και εργαζόμενοι που δραστηριοποιούνται και στα αστικά κέντρα και τη διασπορά) και στους ακτήμονες, στους νέους αγρότες, τους άνεργους επιστήμονες οι οποίοι κατάγονται από τις περιοχές αυτές και σε όσους επιλέγουν να επιστρέψουν ή να εγκατασταθούν για πρώτη φορά και να εργαστούν στις περιοχές αυτές, για να συμβάλουν δημιουργικά στην ορθολογική αξιοποίηση των δασικών, υδατικών, ορυκτών και μεταλλευτικών διαθεσίμων, και του παραδοσιακού οικιστικού πλούτου τους, με βάση και την παραδοσιακή αυτόχθονη σοφία, αλλά και τις επιβιώνουσες δεξιότητες των κατοίκων των συγκεκριμένων περιοχών, σε αρμονία, πάντα, και με σεβασμό στον Άνθρωπο, στη Φύση και τον Πολιτισμό.

Λέξεις Κλειδιά: ολοκληρωμένοι αναδασμοί, ορεινές περιοχές, ολοκληρωμένες αποδόσεις, αξιοβιώτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη, ελεύθερες τοπικές συμμετοχικές, συλλογικές, συνεταιριστικές, πρωτοβουλίες και δράσεις

1. Εισαγωγή

Η πολυδιάστατη χρηματοπιστωτική, οικονομική, αλλά το κυριότερο, πολιτική, πολιτισμική, κοινωνική και ηθική κρίση που μαστίζει τη χώρα μας – και όχι μόνο – τα τελευταία χρόνια (Ρόκος, 2012β), έχει, μεταξύ άλλων, ως αποτέλεσμα ακόμα και την αναγκαστική επιστροφή ή τη συνειδητή μετακίνηση πολλών συμπολιτών μας προς την περιφέρεια σε αναζήτηση εργασίας και ενός καλύτερου και ποιοτικότερου επιπέδου διαβίωσης. Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα που έγινε για λογαριασμό του Οργανισμού ΕΛΓΟ - «ΔΗΜΗΤΡΑ» σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη, το 68,2 % των ερωτηθέντων έχει σκεφθεί να επιστρέψει στην επαρχία, το 19,3% έχει κάνει κινήσεις για την επιστροφή του, ενώ περίπου το μισό (47,6%) επιλέγει ως πρώτη απασχόληση τον τομέα της αγροτικής παραγωγής (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2012).

Και στην επαρχία όμως οι συνθήκες δεν είναι ιδανικές. Ιδιαίτερα στις ορεινές περιοχές, οι κάτοικοι βρίσκονται αντιμέτωποι με πληθώρα κοινωνικών και τεχνικών προβλημάτων, τα οποία εστιάζονται κυρίως στην έλλειψη θεμελιακής σημασίας υποδομών παιδείας, υγείας, πολιτισμού, συγκοινωνιών, επικοινωνιών κ.λπ. Επίσης σοβαρά είναι τα προβλήματα τα οποία αφορούν στην άσκηση της γεωργικής δραστηριότητας. Συγκεκριμένα όσοι επιλέξουν να ασχοληθούν με τον νευραλγικής σημασίας για τις ορεινές περιοχές πρωτογενή τομέα παραγωγής, έχουν να αντιμετωπίσουν τις ακραίες κλιματικές συνθήκες, το υψηλό και ραγδαία εναλλασσόμενο τοπογραφικό ανάγλυφο και τους αυξημένους κινδύνους από φυσικές καταστροφές. Την κατάσταση αυτή έρχεται να επιδεινώσει ο μικρός, κατακερματισμένος και διάσπαρτος γεωργικός κλήρος ο οποίος δυσχεραίνει ακόμα περισσότερο τις γεωργικές εργασίες, ανεβάζει το κόστος παραγωγής και επηρεάζει αρνητικά την ποσότητα και οριακά ενδεχομένως και την ποιότητα της παραγωγής (Μιχαηλίδου και Ρόκος, 2004).

Ένα από τα πιο διαδεδομένα μέτρα για την βελτίωση και αποδοτικότητα των γεωργικών εκμεταλλεύσεων είναι η εφαρμογή της νομοθεσίας των ακούσιων και εκούσιων αναδασμών σύμφωνα με τα ισχύοντα όλα αυτά τα χρόνια, αλλά και τα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2009). Η υλοποίηση αναδασμών αποδείχτηκε αναποτελεσματική, ατελέσφορη και δαπανηρότατη, αλλά και λόγω γεωμορφολογίας και μιας ιδιότυπης κληρονομικής κοινωνικής "δικαιοσύνης" εκ γενετής αυτοϋπονομευόμενη διαδικασία (Ρόκος, 1981), ενώ σε όλη την επικράτεια μέχρι σήμερα το σύνολο των εκτελεσθέντων αναδασμών (εκούσιων και ακούσιων) εξακολουθεί να καλύπτει μόνο το 1/6 των καλλιεργούμενων στρεμμάτων της χώρας και μάλιστα με ένα υπέρογκο οικονομικό κόστος. Στην πραγματικότητα το ποσοστό των μεγάλων ενιαίων εκτάσεων αυτή τη στιγμή στη χώρα μας είναι εξαιρετικά μικρό, καθώς ελλείπει συστηματικής παρακολούθησης και νομοθετικής πρόβλεψης για εξασφάλιση της διατήρησης των νέων ιδιοκτησιών ενωμένων, πολλές εκτάσεις έχουν και πάλι κατακερματιστεί. Επιπλέον, σε ορεινές περιοχές με μικρό και γηρασμένο πληθυσμό, η εκούσια ή ακούσια συνένωση και μεγέθυνση των αγροτικών ιδιοκτησιών για βελτιστοποίηση της παραγωγής, χωρίς το απαραίτητο αγροτικό (και όχι μόνο) δυναμικό, παραμένει γράμμα κενό περιεχομένου (Ρόκος 2004).

2. Θεωρία και Πράξη Ολοκληρωμένων Αναδασμών

2.1 Θεωρητικό υπόβαθρο

Σε μια προσπάθεια αντιμετώπισης των προβλημάτων ανάπτυξης και περιβάλλοντος, τα οποία πηγάζουν και ανακυκλώνονται από την κυρίαρχη ιδεολογία και τις σε πλανητικό, υπερεθνικό και εθνικό επίπεδο στρατηγικές και πολιτικές της για μία δήθεν "βιώσιμη" και "αειφόρο" ανάπτυξη η οποία οδήγησε όλον τον κόσμο στη δραματική κατάσταση την οποία όλοι βιώνουμε τα τελευταία χρόνια, σποραδικές εναλλακτικές, αυτοδιαχειριζόμενες, συλλογικές/συνεταιριστικές πρωτοβουλίες και δράσεις σε τοπικό επίπεδο κάνουν την εμφάνισή τους τόσο στην Ελλάδα, όσο και στο εξωτερικό. Αυτές οι πρωτοβουλίες και δράσεις δημιουργούν προϋποθέσεις για στροφή προς ένα νέο μοντέλο Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης (Worthliving Integrated Development), βασισμένο στην ολιστική προσέγγιση, καταγραφή, χαρτογράφηση και παρακολούθηση των πραγματικών δυνάμεων και δυνατοτήτων της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, αλλά και των αντικειμενικών αδυναμιών, δυσκολιών και περιορισμών της και εστιάζονται στη δημιουργική διεπιστημονικότητα και στη συλλογική απόφαση και δράση των αντικειμενικά πρωταγωνιστών της, δηλαδή των παραγωγών και δημιουργών οι οποίοι αποφασίζουν να πάρουν τις τύχες τους στα χέρια τους.

Ειδικά στις ορεινές περιοχές, η Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη, δηλαδή η ταυτόχρονα οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική και κατάλληλα τεχνική/τεχνολογική ανάπτυξη, η οποία τελείται σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό στον Άνθρωπο, όπως αυτός εντάσσεται ειρηνικά και δημιουργικά στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον των ορεινών περιοχών, ως αναπόσπαστο μέρος τους και όχι ως κυρίαρχος ιδιοκτήτης, "επενδυτής", ή εκμεταλλευτής τους (Ρόκος, 2003, 2004, 2005, 2007, Koroneos and Rokos 2012), αποτελεί μονόδρομο για τη συγκράτηση του τοπικού πληθυσμού, την προσέλκυση νέων κατοίκων σε παραγωγικές ηλικίες, το "ολικό" τους ξαναζωντάνεμα και την προστασία και ανάδειξη του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντός τους.

Επιπλέον οι ορεινές περιοχές αποτελούν ιδανικούς χώρους ανάπτυξης πρωτοβουλιών Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης (Barkin 2012) καθώς σε μεγάλο βαθμό διατηρούν ακόμα την αυθεντικότητα του φυσικού και ανθρώπινου περιβάλλοντός τους, μη έχοντας ακόμα υποστεί σε σημαντικό βαθμό τις καταστρεπτικές και πολύ δύσκολα αναστρέψιμες συνέπειες της

αστικής και της ασύδοτης τουριστικής ανάπτυξης π.χ. των νησιών και των παραλιακών περιοχών μας (Ρόκος, 2004), που βασίζονται στο "ευαγγέλιο" της φερόμενης ως σωτήριας "βιώσιμης" ή "αιφόρου" ανάπτυξης, δηλαδή την ασύδοτη ανταγωνιστικότητα των αγορών (τερατώδη ξενοδοχειακά συγκροτήματα), την επιχειρηματικότητα (rooms to let "για το λαό"), την καινοτομία "all inclusive" ισοπεδωμένων πολιτισμών και τις ελαστικές σχέσεις εργασίας (εισαγόμενοι κυρίως, ανασφάλιστοι, εναλλασσόμενοι, μαθητευόμενοι εργαζόμενοι στον τουρισμό).

Επίσης στις ορεινές περιοχές διατηρούνται σε μεγάλο βαθμό πολύτιμες παραδοσιακές κοινωνικές αξίες, ήθη, αρχές και συμπεριφορές, όπως είναι η αλληλεγγύη, η ευεργεσία και η φιλοξενία, και το πιο σημαντικό απ' όλα, οι μετανάστες με καταγωγή από τις περιοχές αυτές είναι σε πολύ μεγάλο ποσοστό πρόθυμοι να επιστρέφουν τακτικά ή και να επιστρέψουν μόνιμα στον τόπο τους υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις.

Τέλος, οι Έλληνες της διασποράς ανέκαθεν διατηρούσαν στενούς δεσμούς με τον τόπο καταγωγής τους, όχι μόνο ως επισκέπτες αλλά και ως ευεργέτες ή/και παράγοντες ανάπτυξης, ενώ πολλοί από τους μεγαλύτερους Έλληνες ευεργέτες κατάγονται από ορεινές περιοχές (Michailidou and Rokos, 2011) και ιδιαίτερα από την Ήπειρο και το Μέτσοβο.

2.2 Η έννοια των Ολοκληρωμένων Αναδασμών

Οι Ολοκληρωμένοι Αναδασμοί στις ορεινές περιοχές αντιλαμβάνονται ολιστικά και διεπιστημονικά το "όλο" πρόβλημα στο οποίο θα πρέπει να δοθεί λύση (Ρόκος, 2004, 2007) και το οποίο αφορά, όχι μόνο στην υπό αναδασμό αγροτική γη, αλλά συνολικά στον φυσικό, πολιτισμικό, ανθρώπινο και οικιστικό πλούτο μιας περιοχής και τον βέλτιστο τρόπο με τον οποίο αυτά μπορούν να αξιοποιηθούν από τους φορείς πρωτοβουλιών Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης και με σκοπό να προσελκύσει νέους κατοίκους στις ορεινές περιοχές με τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας οι οποίες θα προσφέρουν ικανοποιητικά εισοδήματα στους ντόπιους (Ρόκος, 2012α).

Οι Ολοκληρωμένοι Αναδασμοί ως αντίληψη, θεωρία και πράξη διευρύνουν και ολοκληρώνουν τη διαδικασία αναδιάρθρωσης και αναδιανομής των Μοναδιαίων Ιδιοκτησιών / Χρήσεων Εκμεταλλεύσεων Γης (ΜΙΓΕΧ), για την καλύτερη, αποδοτικότερη, και δικαιότερη αξιοποίησή της. Πρόταγμά τους γι' αυτό αποτελεί η αντίληψη της γης, του πολυτιμότερου δηλαδή, μη ανανεώσιμου και μη αναπαραγόμενου φυσικού διαθέσιμου, ως "όλου", το οποίο είναι διαλεκτικά δεμένο σε κάθε φάση της ιστορίας με τα ανθρώπινα διαθέσιμα, τις θεμελιώδεις αξίες, αρχές και επιλογές τους, τις "δυνάμει" δυνατότητές τους (παιδεία, έρευνα, τεχνολογία, εργασία, παραγωγή), τη μέση κοινωνική τους συνείδηση και την κοινωνική τους δυναμική (Ρόκος, 2003). Θεμελιακής σημασίας προϋπόθεση για την επιτυχία τους αποτελεί μια σχεδιασμένη, αξιόπιστη και ολοκληρωμένη διαδικασία διαβούλευσης των ίδιων των "δυνάμει" φορέων τους, οι οποίοι θα έχουν αποφασίσει να χτίσουν την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη του τόπου τους, μακριά από τις επιβιώνουσες καταστροφικές παθολογίες της πρόσφατης πολιτικής, πολιτισμικής και "αναπτυξιακής" ιστορίας μας και τα δικά τους συνειδητά ή ασυνείδητα λάθη, αναπτύσσοντας και αξιοποιώντας ένα κοινό κώδικα επικοινωνίας και υπέρβασης δογματικών εμμονών και στερεοτύπων σε επίπεδο αντίληψης της "πραγματικής" πραγματικότητας και προωθώντας διεπιστημονικές και ολοκληρωμένες προσεγγίσεις, αναλύσεις, έρευνες, μελέτες και πρακτικές αντιμετώπισης των αντικειμενικά πολυδιάστατων θεμάτων και προβλημάτων ανάπτυξης και περιβάλλοντος της πατρίδας τους.

2.3 Φορείς πρωτοβουλιών Ολοκληρωμένων Αναδασμών

Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή συλλογικών, συνεταιριστικών και συνεργατικών πρωτοβουλιών Ολοκληρωμένων Αναδασμών στηρίζεται στην συνειδητή υποστήριξη, την ελεύθερη, εθελοντική συμμετοχή και την πολυδιάστατη συνεισφορά όλων των μελών μιας ορεινής κοινότητας και των όπου γης αποδήμων της (και όχι μόνο), ακολουθώντας με

συνέπεια τα κατάλληλα βήματα της μεθοδολογίας της Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης (Ρόκος, 2004).

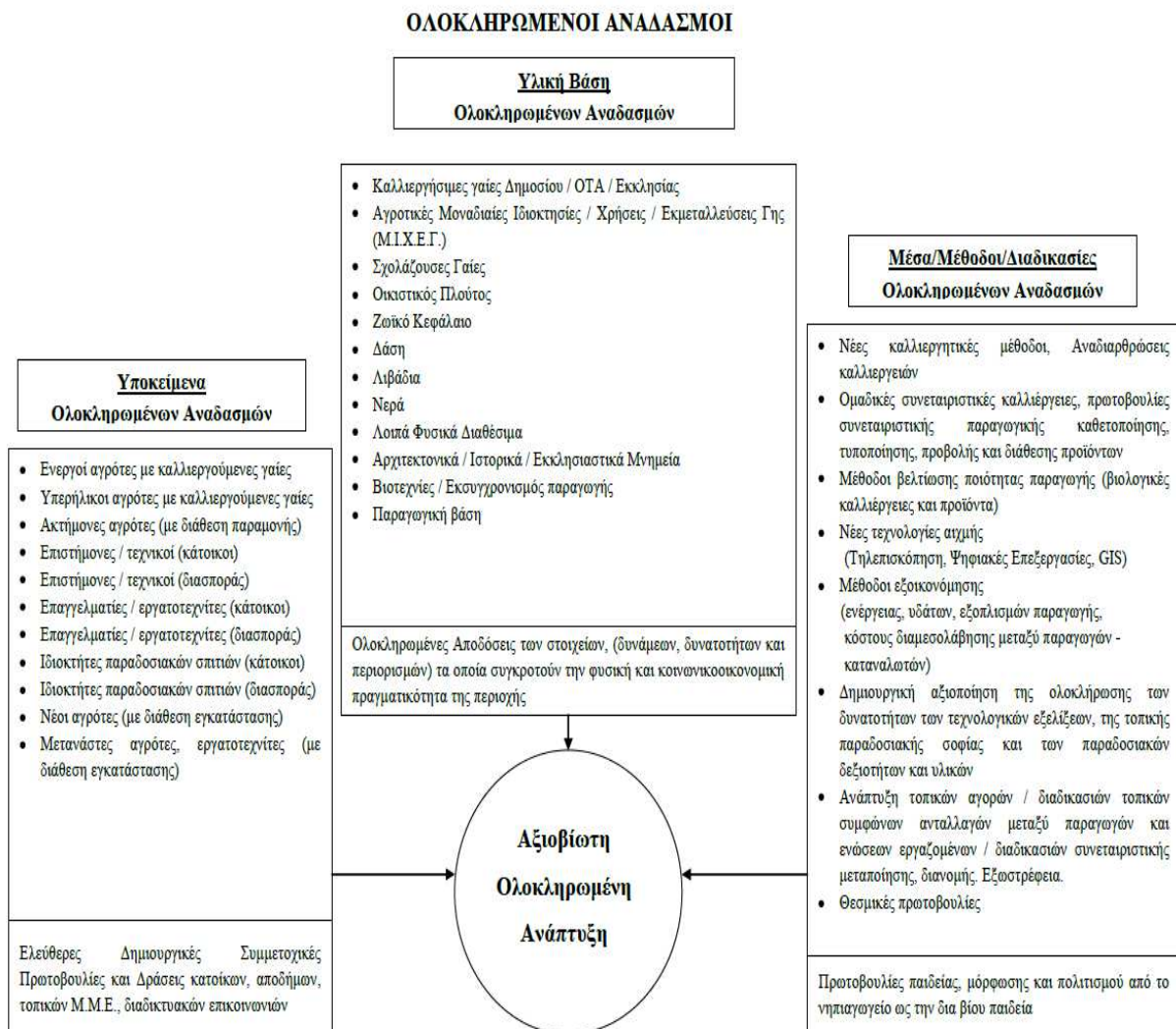
- Οι ενεργοί αγρότες της περιοχής συνεισφέρουν σε γη, μηχανολογικό και κτιριακό εξοπλισμό και σε προσωπική εργασία. Επιπλέον, σημαντική είναι η τεχνογνωσία τους και η καλή γνώση των ιδιαιτεροτήτων της συγκεκριμένης φυσικής πραγματικότητας (κλίμα, μικροκλίμα, τοπογραφία, γεωλογία, έδαφος κλπ.) της περιοχής τους προκειμένου, να αξιοποιηθούν στο έπακρον οι πραγματικές τοπικές παραγωγικές δυνατότητες σε αρμονία, πάντα, και με σεβασμό στον Άνθρωπο, στη Φύση και τον Πολιτισμό, αλλά και να ικανοποιηθούν οι πραγματικές ανάγκες των τοπικών κοινωνιών.
- Οι συνταξιούχοι αγρότες, μόνιμοι κάτοικοι της περιοχής προσφέρουν την ακαλλιέργητη γη τους, τον τυχόν εξοπλισμό τους, την εμπειρία τους και την παραδοσιακή αυτόχθονη σοφία.
- Οι νέοι ακτήμονες αγρότες, οι οποίοι είτε δεν έχουν στην ιδιοκτησία τους γεωργική γη αν και μόνιμοι κάτοικοι, ή αποτελούν νέους κατοίκους οι οποίοι επέλεξαν να εγκαταλείψουν τις αστικές περιοχές και να επιστρέψουν στον τόπο καταγωγής τους ή να δοκιμάσουν την τύχη τους σε μια περιοχή η οποία μπορεί να τους προσφέρει ένα καλύτερο επίπεδο διαβίωσης, συνεισφέρουν την προσωπική τους εργασία.
- Επιστήμονες, τεχνικοί, τεχνίτες και επαγγελματίες από την περιοχή, συνεισφέρουν την επιστημονική και επαγγελματική τους γνώση και τεχνογνωσία με στόχο την ολοκληρωμένη και κατάλληλα σχεδιασμένη και ορθολογική αξιοποίηση των δασικών, κτηνοτροφικών, γεωργικών, υδατικών, ορυκτών και μεταλλευτικών διαθεσίμων της περιοχής.
- Οι οικονομικοί μετανάστες, οι οποίοι επιθυμούν έμπρακτα και δημιουργικά να ενσωματωθούν στην τοπική κοινωνία, συνεισφέρουν την προσωπική τους εργασία, την παραγωγική εμπειρία τους και τις δεξιότητές τους.
- Οι απόδημοι και οι περιστασιακοί κάτοικοι του χωριού συνεισφέρουν την εγκαταλειμμένη και αναξιοποίητη γεωργική γη τους, καθώς και τα εγκαταλειμμένα σπίτια τους τα οποία μπορούν να διαθέσουν για ανάπλαση και αξιοποίηση από νέους κατοίκους της περιοχής.
- Οι δημόσιοι και κοινωνικοί φορείς (δήμοι, εκκλησία και μοναστήρια) μπορούν επίσης να συνεισφέρουν σε γη, εξοπλισμό και σπίτια, αλλά και παρέχοντας επιστημονική και τεχνική πληροφόρηση και διευκολύνοντας τις διαδικασίες Ολοκληρωμένων Αναδασμών.

Θεμελιακό κύτταρο και των Ολοκληρωμένων Αναδασμών, όπως και του δρόμου για την Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη αποτελεί νομοτελειακά ο πρωτόβουλος, υπεύθυνος, ενεργός και συνειδητός πολίτης, επιστήμονας, δημιουργός, παραγωγός και εργαζόμενος, με ολοκληρωμένη προσωπικότητα, με ανοχή και σεβασμό στη γνώμη και τα επιχειρήματα του άλλου, με αυτογνωσία, αυτοκριτική διάθεση, αλλά και με ετοιμότητα για ανάληψη των ευθυνών του, για δημιουργικές συνθέσεις ιδεών, απόψεων και αντιλήψεων αλλά και για κοινή συλλογική δράση που θα έχει ως στόχο το ξαναζωντάνεμα της κοινωνίας και της ποιότητας ζωής σε κάθε γωνιά της πατρίδας μας, με απόλυτη αμφισβήτηση και απόρριψη των αρχών, των επιλογών, των "αξιών" και των συρμών που μας οδήγησαν και μας οδηγούν αναπόδραστα σε τοπικό, εθνικό, περιφερειακό και υπερεθνικό επίπεδο στην καταστροφή. Γιατί η βιωμένη λιτότητα και η νοικοκυρεμένη διαχείριση των του οίκου μας και του "όλου" περιβάλλοντος π.χ. στις ορεινές περιοχές, αποτελεί μια σοφή παρακαταθήκη του πολιτισμού μας και δεν έχει καμιά απολύτως σχέση με την επιβαλλόμενη από τις τράπεζες και τους δανειστές διάσωση της τοκογλυφικής τους κερδοφορίας, στο όνομα μιας δήθεν σωτηρίας από τον κακό εαυτό μας, την οποία ευαγγελίζονται οι κάθε τύπου επαγγελματίες της πολιτικής.

2.4 Προϋποθέσεις για την επιτυχημένη εφαρμογή πρωτοβουλιών Ολοκληρωμένων Αναδασμών

Η επιτυχής και δίκαιη εφαρμογή των Ολοκληρωμένων Αναδασμών προϋποθέτει τις Ολοκληρωμένες Αποδόσεις (Ρόκος, 1979) της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας της συγκεκριμένης ορεινής περιοχής, δηλαδή την ακριβή, συστηματική και ολοκληρωμένη απογραφή, καταγραφή, διερεύνηση, απόδοση, χαρτογράφηση και παρακολούθηση, δια μέσου του χρόνου, των φυσικών και των ανθρωπίνων διαθεσίμων της, ποιοτικά και ποσοτικά, καθώς και της κατάστασης, της ποιότητας, των δυνατοτήτων και των συγκεκριμένων περιορισμών τους (Ρόκος, 2004). Οι Ολοκληρωμένες Αποδόσεις μιας περιοχής, γίνονται ακόμα πιο επιτακτικές, αλλά και διηλεκώς πιο εύκολες, ακριβείς και "οικονομικές", με την αξιοποίηση των όλο και μεγαλύτερων δυνατοτήτων των τεχνολογικών εξελίξεων όπως η Φωτοερμηνεία και η Τηλεπισκόπηση, αλλά και οι ψηφιακές επεξεργασίες τηλεπισκοπικών απεικονίσεων σε περιβάλλον GIS. Κι αυτό βέβαια, όσο εκκρεμεί ακόμα η ολοκλήρωση ενός αξιόπιστου και ενημερωμένου αναπτυξιακού εθνικού κτηματολογίου στη χώρα μας.

Επίσης, οι τοπικές αρχές, καλούνται να διευκολύνουν θεσμικά, διαχειριστικά και χωρίς γραφειοκρατικές αγκυλώσεις τις τοπικές συνεταιριστικές οργανώσεις στην ανάληψη και εφαρμογή τέτοιου είδους πρωτοβουλιών, προς την κατεύθυνση μιας Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης των συγκεκριμένων ορεινών περιοχών.

Πηγή: Ρόκος Δ., 2012α. *Διδακτικές σημειώσεις του μαθήματος «Κτηματολόγιο, Πολιτική και Χρήσεις Γης»*. Δ.Π.Μ.Σ. του Ε.Μ.Π. «Περιβάλλον και Ανάπτυξη», 2^η Κατεύθυνση Σπουδών «Περιβάλλον και Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών», Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.

3. επιπτώσεις στο ανθρώπινο, κοινωνικό, φυσικό, οικιστικό και πολιτισμικό περιβάλλον των ορεινών περιοχών

Οι επιπτώσεις από την εφαρμογή πρωτοβουλιών Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης, και ιδιαίτερα μέσω των Ολοκληρωμένων Αναδασμών, είναι πολυδιάστατες και επηρεάζουν τόσο τους ίδιους τους κατοίκους των ορεινών περιοχών, όσο και το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον τους.

Η συμμετοχή σε τέτοιες αυτοδιαχειριζόμενες, συλλογικές/συνεταιριστικές πρωτοβουλίες και δράσεις οι οποίες δεν περιλαμβάνουν απλώς ομαδικές καλλιέργειες και κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις σε συνεταιριστικές, δημόσιες και κοινωνικές εκτάσεις, αλλά επίσης την ολοκληρωμένη αξιοποίηση, τόσο των φυσικών και ανθρώπινων διαθέσιμων και εξοπλισμών, όσο και των εγκαταλειμμένων οικημάτων και άλλων κτισμάτων, αποτελεί κίνητρο για τη συγκράτηση του τοπικού και ιδιαίτερα του νεανικού πληθυσμού, αλλά και για την προσέλκυση νέων κατοίκων στις περιοχές αυτές. Γιατί οι Ολοκληρωμένοι Αναδασμοί, δεν προνοούν απλώς και μόνο για την ορθολογική και αποδοτική διαχείριση της γεωργικής και κτηνοτροφικής γης, αλλά γενικότερα για τις συνθήκες διαβίωσης των ορεινών πληθυσμών, φροντίζοντας και για τη στέγασή τους, καθώς ακόμα για την εξασφάλιση συμπληρωματικών εισοδημάτων με την άσκηση και άλλων εναλλακτικών δραστηριοτήτων. Για παράδειγμα, τμήμα των εγκαταλειμμένων και κατάλληλα, με σεβασμό της παράδοσης αναπλασμένων κτισμάτων, μπορούν να αξιοποιηθούν για τη φιλοξενία επισκεπτών στο πλαίσιο ενός ολοκληρωμένου σχεδιασμού ήπιας φιλοξενιακής ανάπτυξης της περιοχής. Μέρος δε των παραγόμενων γεωργικών προϊόντων, μπορεί να διατίθεται κατευθείαν για τις ανάγκες των επισκεπτών. Επίσης οι ίδιοι οι φορείς οι οποίοι συμμετέχουν στους Ολοκληρωμένους Αναδασμούς μπορούν να αναλάβουν, εκτός από την παραγωγή, και την επεξεργασία όπου απαιτείται, την καθετοποίηση όπου είναι δυνατή, την τυποποίηση, την συμβολαιακή διάθεση και ανταλλαγή, την προώθηση και τη διανομή των προϊόντων τους. Επομένως οι Ολοκληρωμένοι Αναδασμοί, δεν αποτελούν ακόμα ένα αποσπασματικό μέτρο, μονοτομεακής «γεωργικής ανάπτυξης», αλλά αποτελούν εργαλείο Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης των ορεινών περιοχών.

Ταυτόχρονα διαφυλάσσεται η ανθρώπινη κλίμακα μιας ποιοτικής ζωής και η προστασία του φυσικού και του πολιτισμικού περιβάλλοντος, καθώς οι Ολοκληρωμένες Αποδόσεις της περιοχής, σε συνδυασμό με την αξιοποίηση της διεπιστημονικής γνώσης και της παραδοσιακής τεχνογνωσίας και σοφίας, εξασφαλίζουν την προσαρμογή κάθε δραστηριότητας στις τοπικές συνθήκες, περιορισμούς και ανάγκες.

4. Συζήτηση

Αναμφισβήτητα, όλο και περισσότερες ομαδικές, εναλλακτικές πρωτοβουλίες οι οποίες ξεκινούν από τη βάση, κάνουν την εμφάνισή τους στη χώρα μας το τελευταίο διάστημα, αρκετές από αυτές προς την κατεύθυνση μιας Αξιοβιώτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης, με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα την Κοινότητα Ανάβρας της Μαγνησίας. Αλλά και στο εξωτερικό, ολόκληρες κοινότητες/περιφέρειες οργανώνονται και δραστηριοποιούνται προς την κατεύθυνση αυτή (π.χ. Mondragon και Marinaleda στην Ισπανία), διαμορφώνοντας και επιλέγοντας οι ίδιες τον τρόπο ζωής και το μοντέλο ανάπτυξης που θεωρούν ότι τους αξίζει.

Ιδιαίτερα, όσον αφορά στην ανάγκη ολιστικής προσέγγισης των αναδασμών, ώστε αυτοί να συμβάλουν ουσιαστικά στην Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη μιας περιοχής, ήδη σε χώρες της Ευρώπης όπως η Γερμανία και η Ολλανδία (FAO, 2004) έχει γίνει κατανοητό ότι η τοπική συμμετοχή και πρωτοβουλία είναι απαραίτητες, κι ότι επιπλέον, ο αναδασμός δεν πρέπει να περιορίζεται στα στενά όρια της ανακατανομής της γης, αλλά χρειάζεται να εξυπηρετεί τις ευρύτερες ανάγκες μιας περιοχής. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση του χωριού Milchenbach στην Γερμανία. Ακολουθώντας μία από τα κάτω προς τα πάνω προσέγγιση, το σχέδιο αναδασμού που εφαρμόστηκε, περιελάμβανε την αναδιανομή

γεωργικής και δασικής γης, τη βελτίωση των τοπικών υποδομών, δρόμων και πεζοδρόμων, τη φύτευση οπωροφόρων δέντρων και αυτόχθονων ειδών, την εκχώρηση γης σε τοπικούς συνεταιρισμούς και την αναπαλαίωση παραδοσιακών οικημάτων (Wilden, 2007). Τα αποτελέσματα ήταν ιδιαίτερα ελπιδοφόρα.

Τα παραδείγματα που αναφέρθηκαν, αλλά και η σωρεία άλλων εναλλακτικών πρωτοβουλιών μικρής ή μεγαλύτερης κλίμακας (Barkin, 2012, Ηλιόσποροι, 2012) οι οποίες όμως έχουν ως επίκεντρο τον Άνθρωπο και το Περιβάλλον και όχι τον άκρατο ανταγωνισμό και την ασύστολη κερδοφορία χωρίς συνείδηση και ενδιαφέρον για τις επιπτώσεις τους, αποδεικνύουν ότι όλο και μεγαλύτερο μέρος του παγκόσμιου πληθυσμού έχει αντιληφθεί το αδιέξοδο στο οποίο οδηγεί το κυρίαρχο μοντέλο για τη "βιώσιμη" ανάπτυξη και την ανάγκη για εναλλακτικές διεξόδους προς μια άλλη ανάπτυξη, αλλά και ένα τρόπο ζωής, την οποία αξίζει κανείς την ζει.

Ιδιαίτερα για τις ορεινές περιοχές, η πολυδιάστατη κρίση, ίσως αποτελέσει ευκαιρία, όχι απλώς για επιστροφή του πληθυσμού, αλλά και για τη μετατροπή τους σε πυρήνες πρωτοβουλιών Ολοκληρωμένων Αναδασμών και Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης, δίνοντας ένα αξιόπιστο και πειστικό παράδειγμα και για τις υπόλοιπες περιοχές.

Γιατί κάθε λογής θεωρία δένεται με το βιωμένο "παράδειγμα" του λόγου και των επιχειρημάτων της. Κάθε πράξη κρίνεται από το "παράδειγμα" της εφαρμογής της και κάθε θεωρία και πράξη, δικαιώνεται ή όχι, από τα πολυδιάστατα αποτυπώματά της στη ζωή, την ιστορία, τον πολιτισμό και το "όλο" περιβάλλον των Ανθρώπων.

Βιβλιογραφία

- Barkin D., 2012. Communities Constructing Their Own Alternatives in the Face of Crisis, *Mountain Research and Development*, 32(S1):S12-S22.
- FAO, 2004. *Operations manual for land consolidation pilot projects in Central and Eastern Europe*. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome.
- Ηλιόσποροι 2012. Ένας άλλος κόσμος είναι υπαρκτός. Λίστα κοινωνικών αντιστάσεων http://www.iliosporoi.net/index.php?option=com_content&view=article&id=514:2012-01-12-14-51-13&catid=84:2011-11-24-20-29-10&Itemid=374
- Koroneos C. J. and Rokos D., 2012. [Sustainable and Integrated Development—A Critical Analysis](#), *Sustainability*, 4: 141-153, doi:10.3390/su4010141.
- Michailidou E. and Rokos D. 2011. [Greek mountainous areas: The need for a Worthliving Integrated Development](#). *Regional Studies Association Annual International Conference*, 17-20 April 2011, Newcastle, UK.
- Μιχαηλίδου Ε. και Ρόκος Δ. 2004. [Πολιτική Γης για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών στους Τομείς της Γεωργίας, Κτηνοτροφίας και Δασοπονίας](#). Πρακτικά 3ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. «Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών. Θεωρία και Πράξη», 7-10 Ιουνίου 2001, Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, Μέτσοβο, Επιστημονική Επιμέλεια Καθ. Δ. Ρόκος, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα σελ. 209-250.
- Ρόκος Δ., 2012α. *Διδακτικές σημειώσεις του μαθήματος «Κτηματολόγιο, Πολιτική και Χρήσεις Γης»*. Δ.Π.Μ.Σ. του Ε.Μ.Π. «Περιβάλλον και Ανάπτυξη», 2^η Κατεύθυνση Σπουδών «Περιβάλλον και Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών», Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
- Ρόκος Δ., 2012β. [Η ολική πλανητική κρίση, η ελληνική εμπειρία και η ανάγκη για ριζική ανατροπή των κυρίαρχων "αναπτυξιακών" στερεοτύπων](#). *Ουτοπία*, τ. 96, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2011, σελ. 183-200 και *Τετράδια*, τ. 61, Χειμώνας-Άνοιξη 2012, σελ. 117-134.
- Ρόκος Δ., 2007. [Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της Ηπείρου. Προβλήματα, Δυνατότητες και Περιορισμοί](#). Πρακτικά 4ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του

- Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. «Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της Ηπείρου», Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, 23-26 Σεπτεμβρίου 2004, Επιστημονική Επιμέλεια Καθ. Δ. Ρόκος, Εκδοτικός Οίκος Α.Α Λιβάνη, Αθήνα, σελ. 93-140.*
- Ρόκος Δ., 2005. [Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη για Ένα Ειρηνικό και Καλύτερο Κόσμο](#), Συλλογικός Τόμος "Περιβάλλον και Ανάπτυξη. Διαλεκτικές Σχέσεις και Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις", Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα.
- Ρόκος Δ., 2004. [Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές. Θεωρία και πράξη](#), Πρακτικά 3ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. «Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών. Θεωρία και Πράξη», 7-10 Ιουνίου 2001, Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, Μέτσοβο, Επιστημονική Επιμέλεια Καθ. Δ. Ρόκος, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα σελ. 79-140,.
- Ρόκος Δ., 2003. *Από τη "Βιώσιμη" ή "Αειφόρο" στην Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη* (κείμενα 1963-2003), Εκδ. Οίκος Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, σελ. 551.
- Ρόκος Δ., 1981. *Κτηματολόγιο και Αναδασμός. Πολιτική Γης*, Εκδόσεις Μαυρομμάτης Ε.Π.Ε., Αθήνα, σελ. 277.
- Ρόκος Δ., 1979. *Φυσικά Διαθέσιμα, Κτηματολόγιο και Ολοκληρωμένες Αποδόσεις*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, σελ. 304.
- Wilden R., 2007. Integrative Land Consolidation – an approach for fulfilling the objectives of the rural development policy –, *Effective and Sustainable Land Management – a permanent challenge for each society*, UNECE WPLA Workshop, May 24th-25th, 2007, Munich, Germany.
- Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2012. *Ανακοίνωση Τύπου με Θέμα: 'Τα βασικά στοιχεία της έρευνας που έγινε για λογαριασμό του ΕΛΓΟ – «Δήμητρα»'* <http://www.minagric.gr/greek/press/2012/03/greek270312.shtml>
- Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2009. Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας 2007-2013, Τέταρτη Έκδοση, Ειδική Γραμματεία Προγραμματισμού και Εφαρμογών Γ'ΚΠΣ, Ελληνική Δημοκρατία.